

**अपराधका पीडित तथा साक्षी
बालबालिका संलग्न रहेका मामिलामा
न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन, २००५**

अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिका संलग्न रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन, २००५

आर्थिक तथा सामाजिक परिषद,

अपराधको रोकथाम र फौजदारी न्यायमा संयुक्त राष्ट्र संघीय मापदण्ड तथा प्रतिमानहरूको प्रयोग तथा प्रचलन निरन्तर प्रवर्द्धन गर्न महासचिवलाई अनुरोध गरिएको आफ्नो २३ जुलाई १९९६ को सङ्कल्पलेख १९९६/१६ को स्मरण गर्दै,

अपराधको पीडित तथा साक्षीका रूपमा बालबालिका संलग्नता रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन विकास गर्नका लागि अन्तरसरकारी विज्ञ समूहको भेला गर्नका लागि महासचिवलाई अनुरोध गरिएको अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन विषयक आफ्नो २१ जुलाई २००४ को सङ्कल्पलेख २००४/२७ को पनि स्मरण गर्दै,

सङ्कल्प लेखमा अनुसूचीकृत अपराध तथा अख्तियारको दुरुपयोग पीडितका लागि न्यायका आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्र जारी गर्ने महासभाको २९ नोभेम्बर १९८५ को सङ्कल्पलेख ४०/३४ को थप स्मरण गर्दै,

महासभाको २० नोभेम्बर १९८९ को सङ्कल्पलेख ४४/२५ द्वारा जारी बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिका विशेषतः धारा ३ र ३९ समेतका प्रावधानहरू साथसाथै महासभाको २५ मे २००० को सङ्कल्पलेख ५४/२६३ द्वारा जारी बालबालिकाको बेचबिखन, बाल देह व्यापार, बाल अश्लीलचित्रणसम्बन्धी बाल अधिकार महासन्धिको वैकल्पिक प्रलेखलाई सम्भनामा राख्दै,

आरोपित व्यक्तिका अधिकारहरू सुरक्षित गर्दा अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाकालाई न्याय सुनिश्चित गरिनै पर्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिँदै,

अपराधका पीडित तथा साक्षी बनेका बालबालिकाका खास गरी जोखिममा हुन्छन् र फौजदारी न्याय प्रक्रियामा भएको त्यस्ता बालबालिकाको संलग्नताको नतिजास्वरूप उत्पन्न थप कठिनाई र आघातबाट उनीलाई जोगाउनका लागि उनीहरूको उमेर, परिपक्वताको स्तर र अतुल आवश्यकताअनुसार उचित विशेष संरक्षण सहायता र आडभरोसाको आवश्यकता हुन्छ भन्ने कुरालाई पनि मान्यता दिँदै,

पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि खास गरी यौन शोषण समावेश रहेका मामिला लगायत अपराध तथा पीडितकरणबाट हुने गम्भीर शारीरिक, मनोवैज्ञानिक र भावनात्मक असरप्रति सतर्क बन्दै, फौजदारी न्याय प्रक्रियामा, खास गरी बालबालिका मात्रै साक्षी रहेको मामिलामा, पीडित तथा साक्षीका रूपमा बालबालिकाको सहभागिता प्रभावकारी अभियोजनका लागि अत्यावश्यक रहने तथ्यप्रति पनि सतर्क रहँदै,

अपराधको पीडित तथा साक्षीका रूपमा बालबालिका संलग्नता रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन विकासको लागि आधारशिला खडा गर्ने काममा बाल अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय ब्युरोले गरेका प्रयासहरूलाई मान्यता दिँदै,

अपराधको पीडित तथा साक्षीका रूपमा बालबालिका संलग्नता रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन विकास गर्नका लागि, क्यानाडा सरकारले उपलब्ध गराएको गैरबजेटिय श्रोतसाधनमार्फत गरिएको भियनामा १५ र १६ मार्च २००५ मा सम्पन्न अन्तर्राष्ट्रिय विज्ञ समूहको बैठकका कार्यहरूलाई प्रशंसापूर्वक टिपोट गर्दै र अन्तर्राष्ट्रिय विज्ञ समूहको प्रतिवेदनको पनि टिप्पण गर्दै,

“कामलाई मापदण्डयुक्त बनाउँदै : अपराध रोकथाम र फौजदारी न्यायमा मापदण्ड कायम गर्दाका पचास वर्ष” को नामबाट बैङ्ककमा २००५ अप्रिल १८ देखि २५ सम्म भएको अपराध रोकथाम तथा फौजदारी न्यायसम्बन्धी एघारौँ संयुक्त राष्ट्र संघीय कङ्ग्रेसको प्रतिवेदनलाई ख्यालमा राख्दै,

अपराध रोकथाम तथा फौजदारी न्याय सम्बन्धी एघारौँ संयुक्त राष्ट्र संघीय कङ्ग्रेसको उच्चस्तरीय महासभाबाट जारी सहचर्य र प्रत्युक्ति : अपराध रोकथाम र फौजदारी न्यायमा रणनीतिक गठबन्धनसम्बन्धी बैङ्कक घोषणापत्र, विशेषतः अपराधका साक्षी तथा पीडितलाई आडभरोसा र सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने कुराको महत्त्वलाई मान्यता प्रदान गर्ने अनुच्छेद १७ र ३३, लाई स्वागत गर्दै,

१. फौजदारी न्याय प्रणालीमा पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको संरक्षण बढाउन सदस्य राज्यहरूलाई टेवा दिने उपयोगी कार्य ढाँचाका रूपमा, यसै सङ्कल्पलेखसँग अनुसूचीकृत अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिका संलग्न रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन जारी तथा अवलम्बन गर्दछ;
२. मार्गदर्शनलाई उपयुक्त भएसम्म, फौजदारी न्याय प्रक्रियामा अपराधका पीडित वा साक्षी रहेका बालबालिकाका लागि कानून, कार्यविधि, नीति र अभ्यासको विकासमा उतार गर्न सदस्य राज्यहरूलाई आमन्त्रण गर्दछ;
३. अनुरोध गरेमा अन्य राज्यहरूलाई तत्सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउन र उपयुक्त भएसम्म, मार्गदर्शनको प्रयोगका सम्बन्धमा तालिम तथा अन्य क्रियाकलापको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नमा मद्दत गर्न अपराधका पीडित वा साक्षी रहेका बालबालिकाका लागि कानून, कार्यविधि, नीति र अभ्यासको विकास गरेका सदस्य राज्यहरूलाई आह्वान गर्दछ;

४. लागू औषध तथा अपराधसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय कार्यालयलाई लागू औषध तथा अपराधसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय कार्यालयको नियमित बजेटको विद्यमान श्रोतसाधनको प्रयोगलाई बाहेक नगरीकनै, सदस्य राज्यहरूलाई मार्गदर्शनको प्रयोगमा सहयोग गर्न राज्य पक्षको अनुरोध अनुरूप उपलब्ध गैरबजेटिय श्रोतसाधन भित्रबाट प्राविधिक सहायता, साथसाथै सल्लाहकारी सेवाहरू उपलब्ध गराउन आह्वान गर्दछ;
५. सदस्य राज्यहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय अपराध रोकथाम तथा फौजदारी अपराध कार्यक्रम सञ्जाल र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा गैरसरकारी सङ्गठन तथा संघसंस्थाकाबीचमा मार्गदर्शनको यथासम्भव व्यापक प्रसार तथा वितरण सुनिश्चित पार्नका लागि महासचिवसमक्ष अनुरोध गर्दछ;
६. सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संगठन तथा संघसंस्थाको ध्यान मार्गदर्शनप्रति आकृष्ट पार्न सदस्य राज्यहरूलाई सिफारिस गर्दछ;
७. मार्गदर्शनका बारेमा तालीम उपलब्ध गराउन र राष्ट्रिय स्तरका सफल नमुनासम्बन्धी जानकारीलाई सवल पार्न र प्रसार तथा वितरणमा ल्याउन संयुक्त राष्ट्र संघीय अपराध रोकथाम तथा फौजदारी अपराध कार्यक्रम सञ्जालका संघसंस्थालाई आमन्त्रण गर्दछ;
८. अपराधको रोकथाम तथा फौजदारी न्यायसम्बन्धी आयोगको सत्रौँ सत्रमा यो सङ्कल्पलेखको कार्यान्वयनका बारेमा प्रतिवेदन गर्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ ।

अनुसूची

अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिका संलग्न रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शन

एक: उद्देश्य

- १ यो अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिका संलग्न रहेका मामिलामा न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शनले समकालीन ज्ञान र सान्दर्भिक अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय प्रतिमान, मापदण्ड र सिद्धान्तको सम्मतिमा आधारित असल अभ्यासको प्रस्ताव गर्दछ ।
- २ यो मार्गदर्शनको कार्यान्वयन सान्दर्भिक राष्ट्रिय विधायन र न्यायिक प्रक्रियाबमोजिम साथसाथै कानूनी, सामाजिक, आर्थिक साँस्कृतिक र भौगोलिक अवस्थालाई ध्यानमा राखेर गर्नु पर्दछ । तथापि, राज्यहरूले यो मार्गदर्शनको प्रचलनका सिलसिलामा आई पर्ने व्यावहारिक कठिनाई हटाउनका लागि निरन्तर प्रयास गर्नु पर्दछ ।
- ३ यो मार्गदर्शनले देहायका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि व्यावहारिक कार्य ढाँचा उपलब्ध गराउँछ:
(क) अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका अधिकारहरूको पूर्ण सम्मान सुनिश्चित गर्न र महासन्धिको राज्य पक्षहरूलाई बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको कार्यान्वयनलाई

टेवा पुन्याउने कुरा सुनिश्चित पार्नका लागि राष्ट्रिय कानून, कार्यविधि तथा अभ्यासहरूको समिक्षामा मद्दत गर्ने;

- (ख) अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग सम्बन्धित प्रमुख मामिलालाई सम्बोधन गर्ने विधायन, नीति, कार्यक्रम र अभ्यासको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नमा सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय संगठन, सार्वजनिक निकाय, गैरसरकारी संस्था, समुदायमा आधारित संघसंस्था र अन्य इच्छुक पक्षहरूलाई मद्दत गर्ने,
 - (ग) अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग सम्बन्धित क्षेत्रमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा काम गर्ने पेशा व्यवसायीहरू, र उपयुक्त भएसम्म, स्वयंसेवकहरूलाईसमेत अपराध तथा अख्तियारको दुरुपयोग पीडितको अधिकारका लागि न्यायका आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रसँग सुसज्जत हुने गरी पेशा व्यवसायीहरू तथा स्वयंसेवकहरूलाई वयस्क तथा बाल न्यायको प्रक्रियाका दैन्यन्दिन अभ्यासहरू मार्गदर्शन गर्ने;
 - (घ) पीडित तथा अपराधका साक्षी बालबालिकालाई संवेदनापूर्वक सम्हाल्नमा बालबालिकाका लागि स्याहार गर्नेहरूलाई मद्दत र सहयोग गर्ने ।
- ४ मार्गदर्शनको कार्यान्वयन गर्दा, हरेक क्षेत्राधिकारले विशेषतः बालिकाप्रतिका यौन दुर्व्यवहार जस्ता पीडितकीकरणको प्रकृतिले असर पुग्ने खालका विभिन्न प्रकारका अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको संरक्षण गर्ने तथा उनीहरूका विशेष आवश्यकताहरू पूरा गर्ने कुरा ठेगानमा रहने गरी पर्याप्त तालीम, छनोट र कार्यविधिहरू सुनिश्चित गर्नु पर्छ ।
- ५ मार्गदर्शनले ज्ञान र अभ्यास बढ्दै र सुधार हुँदै गरेको क्षेत्रलाई समेट्छ । मार्गदर्शन न त पूर्ण भई सकेको हो भन्ने ठानिएका छन्, न त अन्तर्निहित उद्देश्य र सिद्धान्तसँग मेल खाने गरी यो मार्गदर्शनको थप विकास नै रोक्न खोजिएको छ ।
- ६ मार्गदर्शनको प्रचलन आफैमा मात्र सीमित नहुने गरी पुनर्स्थापकिय न्याय तथा संरक्षण, सम्बन्ध विच्छेद, सन्तान ग्रहण, बाल संरक्षण, मानसिक स्वास्थ्य, नागरिकता, आप्रवासन र शरणार्थी लगायत कानूनको गैरफौजदारी क्षेत्र जस्ता अनौपचारिक तथा प्रथागत न्याय प्रणालीका प्रक्रियामा पनि अवलम्बन हुन सक्दछन् ।

दुई: विशिष्ट सोचविचार

- ७ यी मार्गदर्शनहरू:
- (क) अपराध र अख्तियारको दुरुपयोगको नतिजास्वरूप विश्वमा लाखौँलाख बालबालिकाले क्षतिको भागीदार बन्दछन्, अनि ती बालबालिकाका अधिकारहरूको पर्याप्त पहिचान भएको छैन, र न्याय प्रक्रियामा सहयोग गर्न सकिने हुँदा पनि उनीहरूले अतिरिक्त कठोरता र कठिनाईबाट सताइन सक्छन् भन्ने कुराप्रति सोचमग्न भएर;
 - (ख) बालबालिका जोखिममा हुन्छन् र उनीहरूको उमेर, परिपक्वताको स्तर तथा व्यक्तिगत विशेष आवश्यकतासँग उचित हुने गरी उनीहरूलाई विशेष संरक्षण चाहिन्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिँदै;

- (ग) बालिकाहरू अझ विशेष गरी जोखिममा हुन्छन् र न्याय प्रणालीका सबै चरणमा उनीहरूले भेदभावको सामना गर्नु पर्ने हुन सक्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिँदै;
- (घ) अपराधको रोकथामका लागि मार्गदर्शनको कार्यान्वयन लगायत बालबालिकाको पीडितताको निवारण (रोकथाम) गर्नका लागि हरतरहले प्रयास गरिने पर्ने कुरालाई पुनर्निश्चित गर्दै;
- (ङ) तथ्यतः पीडित र साक्षी हुँदाहुँदै पनि त्रुटिवश कसुरदारका रूपमा हेरिएमा पीडित तथा साक्षी बालबालिका अतिरिक्त कठोरताबाट सताइन सक्छन् भन्ने कुरामा सोचमग्न भएर;
- (च) बालबालिकाको अधिकारको प्रभावकारी पहिचान हासिल गर्ने चाह र सिद्धान्तलाई बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिले स्थापित गरेको र अपराध तथा अखितयार दुरुपयोगका पीडितका लागि न्यायका आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रले पीडितलाई सूचना, सहभागिता, संरक्षण, परिपूरण र सहायताका अधिकारहरू उपलब्ध गराउने सिद्धान्त कायम गरेको कुरालाई सम्झना गर्दै;
- (छ) लागू औषध नियन्त्रण तथा अपराधको रोकथामसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय कार्यालयले सन् १९९९ मा जारी गरेको पीडितका लागि न्याय एवं आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रसम्बन्धी नीति निर्माताका लागि पथ प्रदर्शनसम्बन्धी हातेकिताब लगायत अपराध तथा अखितयार दुरुपयोगका पीडितका लागि न्यायका आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रको कार्यान्वयन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय पहलहरूको सम्झना गर्दै,
- (ज) अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि न्यायसम्बन्धी मार्गदर्शनको विकासका लागि मूलभूत काम अगाडि बढाउनमा बालबालिकाको अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय समिति (ब्यूरो) को प्रयासलाई सार्थक मान्दै,
- (झ) अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाप्रतिको सुधारिएका प्रत्युक्तिले बालबालिका र उनीहरूका परिवारलाई पीडितताको घटनाको खुलासा गर्नमा बढी इच्छुक र न्याय प्रक्रियामा बढी सहयोगी बनाउँछ भन्ने बिचार गर्दै,
- (ञ) आरोपित तथा दोष साबित कसुरदारहरूको अधिकार सुरक्षित गर्दा अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको न्याय पक्का हुने पर्ने कुरालाई हेक्का राख्दै,
- (ट) कानूनी प्रणाली र परम्पराका विभिन्नतालाई ध्यान राख्दै, र अपराध सीमापार प्रकृतिको बन्ने कुरा बढ्दै गरेको सबै मुलुकहरूमा अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाले समान संरक्षण प्राप्त गर्ने कुरा निश्चित पार्नु पर्ने आवश्यकता छ भन्ने कुराको टिपोट गर्दै विकास भएका थिए ।

तीन: सिद्धान्तहरू

- ८ अन्तर्राष्ट्रिय अध्यालेखहरूमा र खास गरी बाल अकारसम्बन्धी महासन्धिमा बाल अधिकार समितिको काममा प्रतिविम्बित भएअनुसार र अपराधका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि न्याय सुनिश्चित गर्नका लागि यस्ता बालबालिकाको भलाईका जिम्मेवार पेशा व्यवसायी तथा अरूहरूले देहायअनुसारका अन्तरआवद्ध (क्रसकटिड) सिद्धान्तहरूको सम्मान गर्ने पर्छ :
- (क) **मर्यादा:** हरेक बालबालिका बेजोड (अद्वितीय) छन् र मूल्यवान् मानव हुन् । यसो हुनाले निजको मर्यादा, विशेष आवश्यकता, चाख र व्यक्तिगत गोपनीयताको सम्मान र संरक्षण गरिनु पर्छ;
- (ख) **निर्विभेद:** निजका बाबुआमा वा कानूनी संरक्षकको जाति, जातीयता, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य अभिमत, राष्ट्रिय, जातीय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, अक्षमता, जन्म वा अन्य कुनै हैसियत जेसुकै भए पनि हरेक बालबालिकालाई स्वच्छ र समानतापूर्वक व्यवहार प्राप्त गर्ने हक छ;
- (ग) **बालबालिकाको सर्वोत्तम हित:** हरेक आरोपित तथा दोष साबित कसुरदारका अधिकारहरूको बचावट गरिदा हरेक बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपले बिचार गरिनु पर्ने निजको हक छ । यस अधिकारमा संरक्षण र सुसम्मत विकासको अवसरको हकसमेत समाविष्ट हुन्छ :
- (अ) **संरक्षण:** हरेक बालबालिकालाई जीवन र जीविका साथसाथै शारीरिक, मनोवैज्ञानिक, मानसिक, भावनात्मक दुर्व्यवहार र उपेक्षा लगायत कुनै पनि कठोरता, दुर्व्यवहार, उपेक्षाविरुद्ध रक्षा पाउने अधिकार छ;
- (आ) **सुसम्मत विकास:** हरेक बालबालिकालाई सुसम्मत विकासका लागि अवसर साथै शारीरिक, मानसिक, आध्यात्मिक, नैतिक र सामाजिक समृद्धिका लागि पर्याप्त हुने गरी जीवनस्तरको अधिकार छ;
- (घ) **सहभागिताको अधिकार:** राष्ट्रिय कार्यविधिगत कानूनको अधीनमा रही, हरेक बालबालिकालाई स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नै भाषामा निजका दृष्टिकोण, अभिमत र विश्वास व्यक्त गर्ने र निजको जीवनलाई असर पार्ने कुनै पनि न्यायिक प्रक्रिया लगायतका निर्णय गराईमा योगदान गर्ने अधिकारका साथसाथै निजको योग्यता क्षमता, उमेर, बौद्धिक परिपक्वता र समाविष्ट सक्षमतासमेत अनुसार ती दृष्टिकोणहरूलाई विचार हुने अधिकार छ ।

चार: परिभाषा

- ९ यी मार्गदर्शनहरूमा देहायअनुसारको परिभाषा लागू हुनेछ :
- (क) “पीडित तथा साक्षी बालबालिका” भन्नाले कसुरमा वा बात लागेका कसुरदार वा कसुरदारका समूहको अभियोजनमा उनीहरूको भूमिका जेसुकै भएको भए पनि अपराधका पीडित र साक्षी रहेका १८ वर्ष मुनिका तरुण तथा बालबालिकालाई जनाउँछ;

- (ख) “पेशा व्यवसायी” भन्नाले आफ्नो कामको सिलसिलामा अपराधका पीडित र साक्षी बालबालिकाको सम्पर्कमा आउने वा यी मार्गदर्शनहरू लागू हुने बालबालिकासम्बन्धी न्याय प्रणालीका आवश्यक सम्बोधन गर्नमा उत्तरदायी व्यक्तिहरूलाई जनाउँछ । यसैमा सीमित नहुने गरी, यसमा बालबालिका तथा पीडितका वकालतकर्ता तथा सहयोगी व्यक्ति, बाल संरक्षण सेवाका अभ्यासकर्ताहरू, बाल कल्याणकारी निकायका कर्मचारी, अभियोक्ता र उपयुक्त भएसम्म प्रतिरक्षा कानून व्यवसायी, कुटनीतिक तथा बाणिज्यदूत कर्मचारी, घरेलु हिंसासम्बन्धी कार्यक्रमका कर्मचारी, न्यायाधीश, अदालत कर्मचारी, कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी, चिकित्सा तथा मानसिक स्वास्थ्य व्यवसायी र सामाजिक कार्यकर्ताहरू पर्दछन्;
- (ग) “न्याय प्रक्रिया” भन्नाले मुद्दा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय जुनसुकै स्तरमा, वयस्क वा बालबालिका जुनसुकै न्याय प्रणालीको, अनौपचारिक वा प्रथागत जुनसुकै पद्धतिबाट हेरिएको भए पनि अपराधको पहिचान, उजुर गर्ने, अनुसन्धान, अभियोजन तथा पुर्पक्ष एवं पुर्पक्षोत्तर प्रक्रियाहरू पर्दछन्;
- “बाल संवेदनापूर्ण” भन्नाले बालबालिकाको अधिकारको संरक्षणको सन्तुलन कायम गर्ने र बालबालिकाका निजी आवश्यकता र दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राख्ने पद्धति वा तरिकालाई जनाउँछ ।

पाँच: मर्यादापूर्ण र समानुभूतिपूर्णक व्यवहार पाउने अधिकार

- १० पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई आफ्नो व्यक्तिगत अवस्था र तत्कालीन आवश्यकता, उमेर, लिङ्ग, अक्षमता, परिपक्वताको स्तरलाई ध्यान दिँदै र उनीहरूका शारीरिक, मानसिक तथा नैतिक परिपूर्णताको पूर्ण सम्मान गर्दै हेरविचारपूर्वक तथा संवेदनापूर्ण तरिकाले व्यवहार गर्नु पर्छ ।
- ११ हरेक बालबालिकालाई निजका आवश्यकता, ईच्छा वा चाहना र मनोभावना साथको व्यक्तिकारूपमा व्यवहार गर्नु पर्छ ।
- १२ बालबालिकाको निजी जीवनउपरको हस्तक्षेप आवश्यकताको न्यूनतम हदमा सीमित हुनु पर्छ साथै न्याय प्रक्रियाको स्वच्छ तथा समन्यायिक प्रतिफल सुनिश्चित गर्नका लागि प्रमाण सङ्कलनको उच्च मापदण्डको परिपालना गरिनु पर्छ ।
- १३ बालबालिकामा हुन सक्ने थप कठोरतालाई टार्नका लागि अन्तरवार्ता, परीक्षण र अनुसन्धानका अन्य स्वरूपहरूलाई संवेदनशील, आदरपूर्ण र सुव्यवस्थित तरिकाले कारवाही प्रक्रिया अगाडि बढाउने प्रशिक्षित पेशा व्यवसायीबाट सञ्चालन गरिनु पर्छ ।
- १४ यी मार्गदर्शनमा वर्णन गरिएका सबै अन्तरक्रिया बाल संवेदनशील तरिकाले, बालबालिकाको योग्यता, उमेर, बौद्धिक परिपक्वता र समाविष्ट सक्षमताअनुसार उनीहरूका विशेष आवश्यकताहरूलाई तालमेल गर्न सक्ने किसिमको उपयुक्त वातावरणमा सञ्चालन गरिनु पर्छ ।

छः भेदभावबाट जोगाई पाउने अधिकार

- १५ बाबुआमा वा कानूनी संरक्षकको जाति, जातीयता, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य अभिमत, राष्ट्रिय, जातीय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, अक्षमता, जन्म वा अन्य कुनै हैसियतका आधारको कुनै पनि भेदभावबाट जोगाउने गरी पीडित तथा साक्षी बालबालिकाले न्याय प्रक्रियामा पहुँच पाउनु पर्छ ।
- १६ पीडित तथा साक्षी बालबालिका तथा उनीहरूका परिवारलाई उपलब्ध न्याय प्रक्रिया र सहयोगी सेवा बालबालिकाको उमेर, चाहना, सुझबुझ, लिङ्ग, यौन अभिमुखीकरण, जातीय, साँस्कृतिक, धार्मिक, भाषिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि, जात, आर्थिक सामाजिक अवस्था र आप्रवासन वा शरणार्थी अवस्था साथसाथै बालबालिकाका स्वास्थ्य, योग्यता र सक्षमता लगायतका विशेष आवश्यकताहरूप्रति संवेदनशील हुनु पर्छ । यस्ता भिन्नताका बारेमा पेशा व्यवसायीहरूलाई शिक्षित तथा प्रशिक्षित गरिनु पर्छ ।
- १७ लैङ्गिकता र बाल यौन दुर्व्यवहारको सवाल रहेका जस्ता बालबालिकाविरुद्धका भिन्न प्रकृतिका विशिष्टीकृत कसुरलाई ध्यानमा राखी खासखास मामिलामा विशिष्टीकृत सेवा तथा संरक्षणलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- १८ न्याय प्रक्रियामा पूर्णरूपमा सहभागी हुने बालबालिकाको अधिकारका लागि उमेरले विघ्नबाधा पार्नु हुँदैन । परीक्षणको अधीनमा रही हरेक बालबालिकालाई योग्य साक्षीको रूपमा व्यवहार गरिनु पर्छ र सञ्चारका लागि मद्दत वा अन्य सहायतासँगै वा बाहेक जे भए पनि निजको उमेर र परिपक्वताले बयान वा बकपत्रलाई बोधगम्य विश्वसनीय देखा परेसम्म खालि उमेरको कारणले मात्र निजले दिएको बयान, वकपत्रलाई अमान्य र अविश्वसनीय मानिनु हुँदैन ।

सातः सुसूचित हुन पाउने अधिकार

- १९ पीडित तथा साक्षी बालबालिका, उनीहरूका बाबुआमा वा संरक्षक तथा कानूनी प्रतिनिधिलाई न्याय प्रक्रियामा उनीहरूको पहिलो सम्पर्कदेखि पूरा प्रक्रियाभर, सम्भाव्य हदैसम्म र उपयुक्त भएसम्म, अन्य कुराका अतिरिक्तः
- (क) लागू हुने अवस्था हेरी कानूनी वा अन्य सल्लाह वा प्रतिनिधित्व, क्षतिपूर्ति तथा आपत्कालीन वित्तीय सहयोगसहित उपलब्ध स्वास्थ्य, मनोवैज्ञानिक, सामाजिक तथा अन्य सान्दर्भिक सेवाका साथसाथै यस्ता सेवामा पहुँच राख्ने साधन;
 - (ख) पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको भूमिका, महत्व, बयान वा बकपत्रको समय, अनुसन्धान र पुर्पक्षका बेला सोधनी हुने तरिका लगायत वयस्क र बाल फौजदारी न्याय प्रक्रियाका लागि कार्यविधिहरू;
 - (ग) उजुर गर्नु पर्दा वा अनुसन्धान र अदालती प्रक्रियामा सहभागी हुनु पर्दा बालबालिकाका लागि विद्यमान सहयोग संयन्त्रहरू;
 - (घ) सुनुवाई र अन्य सान्दर्भिक घटनावली वा कामकारवाही हुने स्थान र समय;

- (ङ) संरक्षणकारी उपायहरूको उपलब्धता;
 - (च) पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई असर पार्ने निर्णयको पुनरावलोकन गर्ने विद्यमान संयन्त्र;
 - (छ) बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि साथै अपराध तथा अख्तियारको दुरुपयोग पीडितका लागि न्यायसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रअनुसारका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि सान्दर्भिक हकअधिकार;
- अविलम्ब र पर्याप्त रूपमा सुसूचित गरिनु पर्छ ।
- २० यसका अतिरिक्त, पीडित बालबालिका, उनीहरू बाबुआमा, संरक्षक तथा कानूनी प्रतिनिधिहरूलाई सम्भाव्य र उपयुक्त हुने हदसम्म तुरुन्तै र पर्याप्त रूपमा :
- (क) पक्राउ, थुनछेक र अभियुक्त हिरासतको अवस्था र सो हैसियतमा रहेभएका बाँकी हेरफेर, अभियोजन निर्णय र पुर्पक्षोत्तर सान्दर्भिक विकास तथा मुद्दाको नतिजा लगायत खास मुद्दाको प्रगति र निष्पत्ती;
 - (ख) न्याय प्रक्रिया, वैकल्पिक नागरिक प्रक्रिया वा अन्य प्रक्रियाहरूमार्फत कसुरदार तथा राज्यबाट परिपूरण प्राप्त गर्ने विद्यमान अवसरहरूको जानकारी दिनु पर्छ ।

आठ: दृष्टिकोण तथा सरोकारको सुनवाई हुने र व्यक्त गर्न पाउने अधिकार

- २१ पेशा व्यवसायीहरूले पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई न्याय प्रक्रियामा उनीहरूको संलग्नतासँग सम्बन्धित दृष्टिकोण तथा सरोकारहरू व्यक्त गर्न सफल पार्नका लागि :
- (क) माथि अनुच्छेद १९ मा व्यवस्था गरिएका मामिलामा पीडित बालबालिका र उपयुक्त हुने अवस्थामा साक्षी बालबालिकालाई परामर्श गरिने कुरा सुनिश्चित पार्ने,
 - (ख) न्याय प्रक्रियामा तिनको संलग्नताको बारेका, कसुरदारको सन्दर्भमा निर्भयता र सुरक्षासम्बन्धी उनीहरूका सरोकार, बयान दिन वा बकपत्र गर्न उनीहरूले चाहेको तरिका र प्रक्रियाको निष्कर्षका बारेमा उनीहरूको ठम्याईका बारेमा उनीहरूका दृष्टिकोण र सरोकारहरू स्वतन्त्रतापूर्वक र आफ्नै तरिकाले व्यक्त गर्न पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई सफल बनाइएको कुरा सुनिश्चित पार्ने, र
 - (ग) बालबालिकाका दृष्टिकोण र सरोकारलाई उचित स्थान दिने र तिनलाई समेट्न नसकिने भएमा त्यसको कारण बालबालिकालाई बताउने लगायतका हरेक प्रयास गर्नु पर्छ ।

नौ: प्रभावकारी सहायताको अधिकार

- २२ पीडित तथा साक्षी बालबालिका र उपयुक्त भएसम्म उनीहरूका परिवारका सदस्यलाई अनुच्छेद ४० र ४२ मा व्यवस्था गरिएअनुसारको तालिम पाएका पेशा व्यवसायीले उपलब्ध गराउने सहायतामा

पहुँच हुनु पर्छ । यसमा वित्तीय, कानूनी, विमर्शसम्बन्धी, स्वास्थ्यसम्बन्धी, सामाजिक तथा शैक्षिक सेवाहरू, शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पुनरुत्थान सेवा र बालबालिकाको पुनसम्मिलनका लागि आवश्यक पर्ने अन्य सेवाजस्ता सहायता र मद्दतहरू समावेश हुन्छन् । यस्ता सबै सहायताले बालबालिकाको आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन र निजलाई न्याय प्रक्रियाको हरेक चरणमा प्रभावकारी रूमा सहभागी हुन निजलाई सवलीकरण गर्नु पर्छ ।

- २३ पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई सहायता गर्दा पेशा व्यवसायीहरूले मद्दतलाई समन्वय गर्ने हरप्रयास गर्नु पर्छ जसले गर्दा बालबालिका ज्यादै हस्तक्षेपको विषय नबनून् ।
- २४ पीडित तथा साक्षी बालबालिकाले प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट सुरु हुने गरी र त्यस्ता सेवा नचाहिने अवस्थासम्म पीडित/साक्षी बालबालिका विशेषज्ञ जस्ता मद्दत दिने व्यक्तिहरूबाट निरन्तर सहायता पाई राख्नु पर्छ ।
- २५ पेशा व्यवसायीहरूले पुर्पक्षपूर्व र पुर्पक्षका चरणहरूमा सञ्चार र सुभ्रबुझको सुधार गर्न जाँचबुझ हुने वा प्रमाण दिने कुरा बालबालिकालाई सजिलो बनाउनका लागि उपायहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्नु पर्छ । जसमा :-
 - (क) पीडित तथा साक्षी बालबालिका विशेषज्ञहरूले बालबालिकाको विशेष आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्ने,
 - (ख) बयान बकपत्र गर्दा बालबालिकाका साथमा विशेषज्ञ लगायत मद्दत गर्ने व्यक्ति र उपयुक्त परिवार सदस्यलाई साथैमा रहने,
 - (ग) उपयुक्त हुने अवस्थामा बालबालिकाको कानूनी हितको संरक्षण गर्न संरक्षक नियुक्त गर्ने कुरा समावेश हुन्छन् ।

दशः गोपनीयताको अधिकार

- २६ पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको वैयक्तिक गोप्यतालाई प्राथमिक महत्त्वको विषयको रूपमा संरक्षण गरिनु पर्छ ।
- २७ न्याय प्रक्रियामा बालबालिकाको संलग्नतासम्बन्धी सूचनाको संरक्षण गरिनु पर्छ । न्याय प्रक्रियामा पीडित वा साक्षीको रूपमा संलग्न रहेको बालबालिकाको पहिचान दिने सूचनाको गोपनीयता कायम गरेर र खुलासामा कडाई गरेर यसलाई हासिल गर्न सकिन्छ ।
- २८ बालबालिकाको अनुचित सार्वजनिक खुलासाबाट बचाउनका लागि उपायहरू अपनाइनु पर्छ । उदाहरणका लागि, कानूनले अनुमति दिएका ठाउँमा बालबालिकाको बयान बकपत्र भएको अदालतको कार्यक्षमा सर्वसाधारण र सञ्चार माध्यमलाई बाहेक गर्न सकिन्छ ।

एधारः न्याय प्रक्रियाका समयमा कठोरताबाट संरक्षणको अधिकार

- २९ पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको सर्वोत्तम हित र मर्यादाको सम्मानलाई सुनिश्चित गर्नका लागि थुना, अनुसन्धान र अभियोजन प्रक्रियामा कठोरताको निवारणार्थ पेशा व्यवसायीहरूले उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्छ ।

३० पेशा व्यवसायीहरूले पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग संवेदनासाथ पहुँच हुनु पर्छ, जसले गर्दा उनीहरूले :

- (क) सो कुरा निजको सर्वोत्तम हित हुने अवस्थामा, निजको न्याय प्रक्रियामा संलग्नताको पूरै अवधिमा साथसाथै रहने लगायत पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई टेवा उपलब्ध गराउनु;
- (ख) सुनिश्चित गर्न सकिएसम्म, न्याय प्रक्रियामा उनीहरूको संलग्नताबाट के के कुरा अपेक्षा राखिएको छ भन्ने स्पष्ट अपेक्षा पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई जानकारी उपलब्ध गराउने लगायत प्रक्रियाका बारेमा निश्चितता प्रदान गर्नु । सुनुवाई र पुर्पक्षमा बालबालिकाको सहभागिता पूर्व समयमै योजना गरिनु पर्छ र प्रक्रियाभर नै बालबालिका र निजसँग सम्पर्कमा रहेका पेशा व्यवसायीहरूबीचको सम्बन्धको निरन्तरता सुनिश्चित पार्नका लागि हर प्रयास गर्नु;
- (ग) विलम्ब बालबालिका कै सर्वोत्तम हितमा हुनेमा बाहेक, पुपक्ष यथासम्भव चाँडो हुने कुरा सुनिश्चित पार्नु । बालबालिका पीडित र साक्षीको संलग्नता रहेका अपराधको अनुसन्धान छिटोछरितो हुनु पर्छ र बालबालिका पीडित र साक्षी रहेका मुद्दाको छिटोछरितो कारवाहीका लागि कार्यविधि, कानून र अदालतका नियमहरू व्यवस्थित बनून् ।
- (घ) बालबालिकाका लागि ढाँचाबद्ध गरिएका अन्तर्वार्ता कक्ष, पीडित बालबालिकाका लागि एकै थलामा एकीकृत बहुविषयक सेवा, साक्षी बालबालिकाको ख्याल राख्ने गरी परिष्कृत अदालत वातावरण, सहजतापूर्वकको बालबालिकाको बयान तथा बकपत्र प्रक्रिया, बालबालिकाको उमेर र वयस्कताका हिसाबले उपयुक्त हुने गरे दिनको समयमा सुनुवाई, आवश्यक भएका बेलामा मात्र बालबालिका अदालत पुग्ने अवस्था सुनिश्चित पार्ने गरीको उचित जनाउ वा सूचना प्रणाली, र बालबालिकाको बयान वा बकपत्रका लागि उपयुक्त हुने अन्य उपायहरू लगायतका बाल संवेदनापूर्ण कार्यविधिको प्रयोग गर्नु ।

३१ पेशा व्यवसायीहरूले निम्न प्रयोजनका उपायहरू पनि अपनाउनु पर्छ :

- (क) अन्तर्वार्ताको संख्या सिमित गर्ने: अन्तर्वार्ता, बयान, सुनुवाई, दृश्याभिलेख जस्ता माध्यमको प्रयोग गरी, खास गरी प्रक्रियासँगको अनावश्यक सम्पर्कका संख्या घटाउनका लागि पीडित बालबालिका तथा साक्षीबाट प्रमाण सङ्कलन गर्ने विशेष कार्यविधिको कार्यान्वयन गरिनु पर्छ;
- (ख) कानूनी प्रणाली र प्रतिरक्षाका अधिकारको उचित सम्मान हुने कुरासँग सुसङ्गत हुने भए, आरोपित पीडकबाट जिरह गरिने कुराबाट पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई जोगाउने: आवश्यक भएअनुसार, पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको अन्तर्वार्ता र साक्षी परीक्षण अदालतभित्र आरोपित पीडकले नदेख्ने गरी हुनु पर्छ र अदालत भवनमा छुट्टै प्रतिक्षा कक्ष र निजी अन्तर्वार्ता क्षेत्र उपलब्ध गराइनु पर्छ;
- (ग) पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँगको सवालजवाफ बाल संवेदनशील तरिकाले गरिनु पर्छ र न्यायाधीशबाट सुपरिवेक्षण गरिदिनु पर्छ, बयान बकपत्र गराईमा सहजीकरण

गरिनु पर्छ र उदाहरणका लागि, बयान वा बकपत्रसम्बन्धी सहयोगी साधन प्रयोग गरेर वा मनोवैज्ञानिक विशेषज्ञको नियुक्ति गरेर सम्भाव्य डरत्रास वा धाकधम्कीलाई न्यून गरिनु पर्छ ।

बाह्र: निर्भयताको अधिकार

- ३२ पीडित वा साक्षी बालबालिकाको सुरक्षास्थिति वा निर्भयता जोखिममा भएका अवस्थामा त्यस्ता सुरक्षा वा निर्भयताका जोखिमका बारेमा उपयुक्त अधिकारीसमक्ष सूचना दिने वा प्रतिवेदन गर्न चाहिने र न्याय प्रक्रियाको अगाडि, प्रक्रियाभर र सो पछिका समयमा त्यस्ता जोखिमबाट बालबालिकालाई जोगाउन उचित उपायहरू अपनाइनु पर्छ ।
- ३३ पीडित वा साक्षी बालबालिकामा हानि पुगेको, पुर्‍याइँदै वा पुर्‍याइन सक्ने आशङ्का लागेमा बालबालिकासँग सम्पर्कमा आउने पेशा व्यवसायीले उपयुक्त अधिकारीसमक्ष सोको जनाउ दिनु पर्छ ।
- ३४ पीडित तथा साक्षी बालबालिकाप्रतिका धाकधम्की, डरत्रास र हानिको पहिचान र रोकथाम गर्ने विषयमा पेशा व्यवसायीहरू प्रशिक्षित गरिनु पर्छ । पीडित तथा साक्षी बालबालिका प्रतिका धाकधम्की, डरत्रास र हानिका विषय बन्न सक्ने अवस्थामा उनीहरूको निर्भयता वा सुरक्षा अवस्थालाई सुनिश्चित पार्ने गरी उचित अवस्थाहरू ठेगानमा राखिनु पर्छ । यस्ता सुरक्षा उपायमा :
- (क) न्याय प्रक्रियाको कुनै पनि विन्दुमा पीडित तथा साक्षी बालबालिका र आरोपित पीडकहरूबीच प्रत्यक्ष सम्पर्क हुन नदिने वा रोक्ने;
 - (ख) दर्ता प्रणालीबाट समर्थित अदालतबाट जारी बन्देजकारी आदेशहरू प्रयोग गर्ने;
 - (ग) अभियुक्तलाई पुर्‍यक्षपूर्वको थुनामै रहने आदेश दिने र विशेष “सम्पर्करहित” जमानती शर्त खडा गर्ने;
 - (घ) आरोपितलाई घरबन्द नजरबन्दमा राख्ने;
 - (ङ) सम्भव र उचित हुनेमा, पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई प्रहरी वा अन्य सम्बन्धित निकायबाट सुरक्षा र संरक्षण प्रदान गर्ने र उनीहरूको अत्तोपत्तो खुल्ने खुलाउने कुराबाट जोगाउने समावेश हुन्छन् ।

तेह: परिपूरणको अधिकार

- ३५ सम्भव हुनेसम्म, पीडित बालबालिकाले उनीहरूको पूर्ण पुनरुद्धार, पुनःसम्मिलन र पुनरुत्थान हासिल गर्नका लागि परिपूरण पाउनु पर्छ । परिपूरण पाउन र लागू गर्नका कार्यविधिहरू तम्तयार पहुँच हुन सक्ने र बाल संवेदनायुक्त हुनु पर्छ ।
- ३६ कारवाही प्रक्रिया बाल संवेदनायुक्त र यी मार्गदर्शनहरूलाई सम्मान गर्ने खालका भएसम्म, पुनर्स्थापकिय न्याय जस्ता अनौपचारिक तथा समुदायमा आधारित न्यायका सँगसँगै फौजदारी र परिपूरणको संयुक्त कारवाही प्रक्रियालाई उत्प्रेरित गरिनु पर्छ ।

- ३७ परिपूरणमा फौजदारी अदालतमा कसुरदारबाट भराउने आदेश भएको प्रतिभरण, राज्यबाट व्यवस्थित गरिएको पीडित क्षतिपूर्ति कार्यक्रमको सहायता र देवानी कार्यविधिअन्तर्गत तिन बुझाउन आदेश भएको क्षतिभर्ना समावेश हुन सक्छन् । सम्भव हुने ठाउँमा, सामाजिक तथा शैक्षिक पुनःसम्मिलन, स्वास्थ्योपचार, मानसिक स्वास्थ्य स्याहार र कानूनी सेवालाई पनि सम्बोधन गरिनु पर्छ । परिपूरण आदेशको कार्यान्वयन र परिपूरणको भुक्तानी जरिमानाभन्दा पहिलै भई सक्ने कुरा सुनिश्चित पार्नका लागि कार्यविधिहरू संस्थापित गरिनु पर्छ ।

चौधः विशेष रोकथामकारी उपायको अधिकार

- ३८ सबै बालबालिकाका लागि रोकथामकारी उपायहरू ठाउँमा रहनुका अतिरिक्त, पीडितकीकरण वा अपराध पुनर्घटित हुने कुरामा विशेष गरी जोखिममा रहेका पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका लागि विशेष रणनीति चाहिन्छन् ।
- ३९ पीडित बालबालिका थप पीडित हुन सक्ने जोखिम रहेका मामिलामा पेशा व्यवसायीहरूले विस्तृत र विशेषतः सिलसिलाबद्ध रणनीति र हस्तक्षेपको विकास र कार्यान्वयन गर्नु पर्छ । घरमा भएको दुर्व्यवहार, यौन शोषण, संस्थापनागत सुविधामा भएका दुर्व्यवहार र जीउ मास्नेबेच्ने कार्य लगायत पीडितकीकरणको प्रकृतिलाई ध्यानमा राखेर यी रणनीति र हस्तक्षेपहरूको अवलम्बन गरिनु पर्छ । यस्ता रणनीतिहरूमा सरकार, छरछिमेक र नागरिकहरूका पहलमा आधारित कुरा पनि समावेश हुन सक्छन् ।

पन्ध्रः कार्यान्वयन

- ४० प्रभावकारी रूपले र संवेदनापूर्वक पीडित तथा साक्षी बालबालिकाको संरक्षण गर्न र सम्हाल्नका लागि विशिष्टीकृत तरिका, पद्धति र प्रवृत्ति सुधारन र दिगो बनाउने दृष्टिले पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग काम गर्ने पेशा व्यवसायीलाई पर्याप्त तालिम, शिक्षा र सूचना उपलब्ध गराइनु पर्छ ।
- ४१ विशिष्टीकृत एकाई तथा सेवाहरूमासमेत पीडित तथा साक्षी बालबालिकाका आवश्यकताहरूलाई प्रभावकारी रूपले संरक्षण तथा परिपूर्ति गर्नका लागि पेशा व्यवसायीहरूलाई प्रशिक्षित गरिनु पर्छ ।
- ४२ सो तालिममा निम्न कुरा समावेश हुनु पर्छ :
- (क) बाल अधिकार लगायत मानव अधिकारका सान्दर्भिक प्रतिमान, मापदण्ड र सिद्धान्तहरू;
 - (ख) पेशा व्यवसायीहरूको कार्यालय तथा पदका सिद्धान्त र नैतिक कर्तव्यहरू;
 - (ग) बालबालिकाविरुद्धका अपराधहरू औँल्याउने चिह्न तथा लक्षणहरू;
 - (घ) गोपनीयताको आवश्यकतामाथि जोड दिएर, विशेष गरी सिफारिस गरी पठाउने, जोखिमको लेखाजोखाका सिप तथा तौरतरिका;
 - (ङ) बालबालिकाविरुद्धका अपराधहरूको नकारात्मक शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक असर र आघात लगायत असर, प्रभाव र तुसहरू;

- (च) पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई न्याय प्रक्रियामा सरसहायता गर्ने विशेष उपाय तथा तौरतरिका;
 - (छ) पारसाँस्कृतिक, उमेरसम्बद्ध भाषिक, धार्मिक, सामाजिक तथा लैङ्गिक सवालहरू;
 - (ज) यथोचित वयस्क-बालबालिका सञ्चारको सीप;
 - (झ) बालबालिकाबाट प्राप्त जानकारी वा सूचनाको गुणस्तरको अधिकीकरण गर्दा बालबालिकालाई कुनै पनि आघातको न्यूनीकरण गर्ने अन्तर्वार्ता तथा लेखाजोखाका तौरतरिका;
 - (ञ) संवेदनशील, सुभ्रुभ्रूपूर्ण, सिर्जनात्मक र प्रेरणापूर्ण तरिकाले पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग व्यवहार गर्ने सिप;
 - (ट) प्रमाण संरक्षण तथा प्रस्तुत गर्ने र साक्षी बालबालिकालाई प्रश्न गर्ने विधिहरू;
 - (ठ) पीडित तथा साक्षी बालबालिकासँग काम गर्ने पेशा व्यवसायीको भूमिका र उनीहरूले अपनाउने विधिहरू ।
- ४३ पेशा व्यवसायीले पीडित सहायता, वकालत, आर्थिक सहायता, विमर्श-परामर्श, शिक्षा, स्वास्थ्य, कानूनी र सामाजिक सेवाहरू जस्ता उपलब्ध सेवाहरूको बृहत बन्दोबस्तसँग उनीहरूलाई परिचित गराई बालबालिकालाई सहयोग गर्ने अन्तरविषयक र सहयोगात्मक पद्धतिमा अभ्यस्त हुन हरेक उपाय गर्नु पर्छ । यस्तो पद्धतिमा पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई सेवा उपलब्ध गराउने साथसाथै प्रहरी अभियोक्ता, चिकित्सागत र सामाजिक सेवाहरू र त्यसै ठाउँमा काम गर्ने मनोवैज्ञानिक कर्मचारीहरूलाई समेट्ने बहुविषयक कार्यका अन्य स्वरूपका निकाय तथा संस्थापनाहरूकाबीचमा न्याय प्रक्रियाका विभिन्न चरणमा सरसहयोगलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यआचरणहरू समावेश हुन सक्छ ।
- ४४ राज्यहरू र समाजका सबै क्षेत्रकाबीचमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सूचनाको सङ्कलन तथा आदानप्रदान गर्ने तथा पीडित तथा साक्षी बालबालिका संलग्न रहेका सीमापार अपराधहरू किटान, अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने कुरालाई सहज बनाउने प्रयोजनका लागि पारस्परिक सहयोग लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको अभिवृद्धि गरिनु पर्छ ।
- ४५ पेशा व्यवसायीले यी मार्गदर्शनहरूलाई न्याय प्रक्रियामा संलग्न रहेका पीडित तथा साक्षी बालबालिकालाई सहायता गर्नमा लक्षित कानून तथा लिखित नीति, मापदण्ड र कार्य आचरणहरूको विकास गर्ने आधारको रूपमा सदुपयोग गर्नु पर्छ ।
- ४६ बालबालिकाका अधिकारहरूको संरक्षण र यी मार्गदर्शनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित पार्नमा पेशा व्यवसायीलाई न्याय प्रक्रियामा अन्य निकायहरूका साथ उनीहरूको भूमिकाको आवधिक समीक्षा र मूल्याङ्कन गर्न सफल बनाइनु पर्छ ।

छत्तीसौं पूर्ण बैठक

२२ जून २००५